

La minoritad linguistica rumantscha en Svizra

Svilups e tendenzas a basa da las datas statisticas actualas

■ **Quest artigel dat ina survista dal svilup da la minoritad linguistica rumantscha durant ils ultims onns; el porscha infurmaziuns davart las persunas che discurren resp. enclegian rumantsch e quai or d'ina optica statistica.** I vegnan preschentadas las datas las pli novas areguard il svilup, la repartiziun structurala (tenor vegliadetgna) e territoriala (cun accent sin il chantun Grischun) sco er davart il diever dal rumantsch en differents contexts ed en chasadas cun uffants. Las infurmaziuns derivan da la publicaziun «Diversitad e visibilitad», publicada da l'Uffizi federal da statistica il november 2019 en la retscha «Demos». Quella è accessibla online (www.statistica-svizra.ch) e cumpiglia er numerusas tabellas, graficas e visualisaziuns.

Introducziun

Tenor l'enquista da structura (ES) avevi en Svizra tranter il 2012 ed il 2016 var 41 550 persunas cun rumantsch sco lingua principala. En tge parts da la Svizra è represchentada questa minoritad linguistica? Vegn rumantsch duvrà er ordaifer las

valladas grischunas? Co è sa sviluppà il dumber da persunas da lingua rumantscha durant ils ultims 20 onns? Co vegn quest lingua dada vinavant a las proximas generaziuns? Las datas da l'enquista davart la lingua, la religiuin e la cultura (ELRC) e las datas da la ES datan respostas a questas dumondas.

Entant che la repartiziun dal tudestg, dal franzos e dal talian è stada relativamain stabila en la populaziun svizra dapi l'onn 1910, è sa smesada la procentuala dal rumantsch fin l'onn 2000. Pervi da ses status sco lingua minoritara giada il rumantsch è gia stà il tema da pliras publicaziuns che sa basavan sin las datas da las dumbraziuns federalas dal pievel. Las dumbraziuns dal pievel dal 1990 e dal 2000 è bain stadas enquistas complessivas. Tuttina han ellas pudì dar mo infurmaziuns limitadas davart la situaziun linguistica en Svizra, perquai ch'ins pudeva inditgar mo in'única lingua principala. Il nov sistem da dumbraziun dal pievel permetta da numnar pliras linguas dapi l'onn 2010. L'enquista tematica davart la lingua, la religiuin e la cultura cumpletescha las datas davart las linguas che vegnan eruidas en l'enquista da structura. Questas novas funtaunas porschan novas perspectivas sin las statisticas davart las linguas nazionalas svizras.

Las constataziuns principalas en survista

La procentuala da persunas da lingua rumantscha è stabila dapi l'onn 2010

Tranter il 2012 ed il 2016 dumbraivan ins en media 41 550 persunas da lingua rumantscha, quai che correspunda a 0,5 % da la populaziun permanenta en Svizra. Questa procentuala è restada stabila tranter il 2012 ed il 2016. En las dumbraziuns federalas dal pievel dal 1990 e dal 2000 era sa reduci il dumber da persunas da lingua rumantscha. Quai è d'attribuir principalmain al fatg ch'i vegn desistì dapi l'onn 1990 da la noziun «lingua materna»; però è vegnida mantegnida la definiziun «lingua», en la quala ina persuna pensa e la quala ella sa il meglier». Questa midada da noziun ha chaschunà ina ruptura en la seria temporal. In'ulteriura ruptura en la seria temporal hai dà l'onn 2010, perquai che pliras linguas principalas pon vegnir inditgadas dapi lura. La procentuala da persunas da lingua rumantscha è creschida tranter il 2000 ed il 2012–2016. Quai sa lascha declarar en emprima lingua tras la novaziun che persunas ch'han

La cumpart d'uffants e giuvenils che discurren rumantsch è levat sut la media da las autras linguas svizras.

FOTO: PD

– sper il rumantsch – anc in'otra lingua principala, na ston betg pli sa decider per l'ina u per l'otra lingua.

65 % da las persunas da lingua rumantscha vivan ordaifer lur territori linguistic
Sco unic chantun da la Svizra ha il Grischun trais linguas uffizialas. Duas regiuns èn principalmain italofofonas (regiuns Bernina e Moesa), duas ulteriuras en emprima lingua rumantschas (regiuns En e Surselva) e las ulteriuras set regiuns per gronda part germanofofonas. En las duas regiuns cun ina maioritad rumantscha, En e Surselva, è er tudestg ina lingua principala per stgars la mesadad da la populaziun.

14 700 resp. 35 % da las persunas cun rumantsch sco lingua principala vivan en il territori linguistic rumantsch. En il chantun Grischun hai var 28 000 pledadras e pledaders d'in idiom rumantsch. Quai correspunda a circa 15 % da la populaziun chantunala. La gronda part da las persunas da lingua rumantscha viva ordaifer il territori linguistic rumantsch (radund 27 000 persunas): 33 % vivan en autras parts dal chantun Grischun e 32 % en il rest da la Svizra. La maioritad dad ellas (59 %) viva en la Svizra tudestg, e spezial en la regiun da Cuir (Plessur) sco er en ils chantuns Turgovia, Son Gagl ed Argovia.

Tranter il 2012 ed il 2016 han circa 14 700 da las 22 000 persunas che vivan en il territori linguistic rumantsch (dus terz da la populaziun), inditgà rumantsch sco lingua principala u sco ina da lur linguas principalas. Da las 115 vischnancas dal chantun Grischun (stadi: 1.7.2016) sa chattan 22 en il territori linguistic rumantsch e 17 en il territori linguistic talian. En il Grischun è rumantsch vegnì numnà sco lingua principala er ordaifer il territori linguistic rumantsch, en spezial en las vischnancas da Cuir, Glion e Domat.

26 % da las persunas da lingua rumantscha han 65 onns e dapli

La piramida da vegliadetgna mussa la structura da vegliadetgna da las persunas da lingua rumantscha per la perioda 2012–2016. Cumpareglia cun la structura da vegliadetgna da la populaziun svizra totala constateschan ins che las persunas da lingua rumantscha èn en media pli veglias. Las persunas da 65 onns e dapli represchantan 26 % da las persunas da lingua rumantscha; tar la populaziun svizra totala importa la procentuala da questa gruppa da vegliadetgna 17 %. La procentuala da persunas da 0 fin 24 onns importa 23 % da la populaziun rumantscha. Qua stoi vegnir remartgà che la procentuala d'uffants e

giuvenils tranter las persunas da lingua rumantscha sa differenziescha pauc da la procentuala da questa gruppa da vegliadetgna en l'entira Svizra (26 %).

55 % da las persunas cun enconuschientschas dal rumantsch inditgeschan da duvrar questa lingua

Cumbain che las persunas da lingua rumantscha èn represchentadas deblamain en la ELRC, furneschan las datas eruidas infurmaziuns impurtantas davart il diever dal rumantsch. Sche las persunas cun rumantsch sco lingua principala e las persunas ch'han inditgà rumantsch sco lingua enconuschenta vegnan consideradas cuminaivlamain, represchantan ellas 1,5 % da la populaziun da la Svizra da 15 onns e dapli. Uschia han var 104 000 persunas da 15 onns e dapli en Svizra enconuschientschas dal rumantsch. Da quellas han mo 55 % inditgà ch'ellas discurren anc adina rumantsch. In terz dovra rumantsch mintga di u bunamain mintga di, 17 % almain ina giada per emna e 6 % pli dar. Quests resultats correspundan als resultats da la ES e mussan che las persunas cun enconuschientschas da la lingua rumantscha en Svizra (1,5 %) inditgeschan rumantsch sco lingua principala mo, sch'ellas dovran regularmain la lingua (0,5 %). La maioritad da las persunas che discurren almain ina giada per emna rumantsch, dovra er autras linguas; la plurilinguitad è perquai proporzionalmain pli ferma che tar l'ulteriura populaziun da la Svizra.

Rumantsch resta en emprima lingua ina lingua da famiglia

Las dumondas davart il diever d'ina lingua tut tenor il context (lavor, scolaziun, a chasa e.u.v.) èn vegnidas tschentadas a persunas da 15 onns e dapli en la ES e tractadas pli detagliadamain en il rom da la ELRC.

En il territori linguistic rumantsch da la Svizra han bunamain 14 500 persunas da 15 onns e dapli inditgà ch'ellas discurren rumantsch a chasa, quai che correspunda a stgars 71 % da la populaziun. Questa procentuala è pli gronda che quella da persunas cun rumantsch sco lingua principala (68 %). Il diever regular dal rumantsch (almain ina giada per emna) en Svizra, ch'è vegnì eruid in il rom da la ELRC, variescha tut tenor il context: 76 % dovran rumantsch a chasa, en famiglia u cun amis, 63 % per guardar televisiun u per tadlar radio, 44 % per leger e 32 % a la lavor u en il rom da lur scolaziun.

En il rom da la ES han circa 7900 persunas ch'abitin en il territori linguistic rumantsch e ch'han in'activitad pro-

fessionala, inditgà rumantsch sco lingua duvrada a la lavor. Quai correspunda ad ina part da stgars 63 % da la populaziun ch'ha in'activitad professionala. Considerà tenor il lieu d'occupaziun lavuran 84 % da las persunas da lingua rumantscha en il chantun Grischun, 39 % entaifer e 45 % ordaifer il territori linguistic rumantsch.

La transmissiun da la lingua rumantscha a las proximas generaziuns è difficila da mesirar a maun da datas statisticas. Cun retschertgar tge linguas che vegnan discurrendas en las chasadas cun uffants, pon ins stimar quants uffants che vegnan eventualmain en contact a chasa cun il rumantsch. En las chasadas che discurren rumantsch vegnan però savens duvradas regularmain er autras linguas, en spezial tudestg resp. tudestg svizzer. Tranter il 2012 ed il 2016 discurren en media 42 600 persunas rumantsch a chasa. Da quellas vivevan 54 % en ina chasada cun uffants sut 18 onns; 17 % eran minorens. Da las persunas creschidas cun uffants discurren 36 % unicamain rumantsch a chasa, 61 % er anc tudestg resp. tudestg svizzer e 4 % er anc in'otra lingua.

Circa 7000 uffants sut 18 onns vivan en ina chasada nua ch'i vegn discurren rumantsch a chasa. 29 % dad els vivan en ina chasada nua ch'i vegn discurren unicamain rumantsch e 67 % en ina chasada nua ch'i vegn er anc discurren tudestg resp. tudestg svizzer. Sco ils genitori vivan er ils uffants il pli savens en ina chasada nua ch'i vegn er discurren tudestg resp. tudestg svizzer sper il rumantsch.

Facit

Quest artigel dat ina curta survista davart la minoritad linguistica rumantscha en Svizra durant ils ultims onns. El infurmescha davart il svilup, davart la repartiziun tenor vegliadetgna e regiun en il chantun Grischun sco er davart il diever dal rumantsch a la lavor, a chasa ed en chasadas cun uffants. Las datas disponiblas permettan d'analisar il diever ed il svilup da la lingua, er sch'i sa tracta d'ina minoritad linguistica. Tut tenor la definiziun duvrada per l'analisa da la cuminanza linguistica rumantscha vegn preschentada la situaziun or da differents puncts da vista. Ils resultats da la ELRC 2014 mussan che 104 000 persunas chapeschan rumantsch e che 50 800 persunas dovran regularmain rumantsch. Las datas da las ES 2012–2016 mussan da lur vart ch'il rumantsch vegn duvrà en media da 41 550 persunas sco lingua principala e discurren a chasa da 42 600 persunas.

Cumbain ch'il dumber da persunas

da lingua rumantscha è restà stabil tranter il 2012 ed il 2016, constateschan ins che questas persunas èn en media pli veglias che la populaziun svizra totala. Per enconuscher meglier il svilup e per pudair observar tendenzas stuess la situaziun vegnir examinada durant ina perioda pli lunga. La procentuala da giuvenils cun rumantsch sco lingua principala è dentant bunamain uschè gronda sco la procentuala da vegliadetgna en la populaziun svizra totala. Uffants sut 18 onns represchantan 17 % da la populaziun che discurren rumantsch a chasa. 29 % dad els vivan en ina chasada nua ch'i vegn discurren unicamain rumantsch e dus terz en ina chasada nua ch'i vegn er anc discurren tudestg resp. tudestg svizzer. Quests resultats mussan ch'il rumantsch vegn anc adina dà vinavant a la proxima generaziun. Plinavant po vegnir observada ina tscherta diglossia: Il rumantsch vegn duvrà pli savens en famiglia che en auters contexts e per il solit ensemen cun tudestg resp. tudestg svizzer.

Funtaunas e metodos

En Svizra derivan las infurmaziuns davart las linguas principalmain da duas funtaunas da datas: l'enquista da structura (ES) e l'enquista davart la lingua, la religiuin e la cultura (ELRC).

La ES è in'enquista da sondagi che vegn realisada mintga onn cun almain 200 000 persunas. Las persunas interrogadas fan part da la populaziun permanenta da 15 onns e dapli en chasadas privatas. Il questiuinari è cumparegljabel cun quel da la dumbraziun dal pievel da l'onn 2000. La part davart las linguas cumpiglia trais dumondas. L'emprima dumonda sa referescha a la lingua principala (dapi l'onn 2010 pon vegnir inditgadas pliras linguas principalas), la segunda dumonda a la(s) lingua(s) discurrendas a la lavor resp. en il rom da la scolaziun e la terza dumonda a la(s) lingua(s) discurrendas a chasa cun amis/en famiglia. Per la terza dumonda n'è il dumber da linguas inditgablas betg limità. En la part davart la chasada pon las persunas interrogadas cumpletter tgeninas ch'èn las linguas principalas dals singuls commembers da la chasada. Cun cumular ils sondagis sur plirs onns successivs (pooling) èsi pussaivel d'augmentar l'exactadad dals resultats resp. da cuntanscher resultats davart unitads territorialas pitschnas. Questas datas cumuladas na furneschan nagins resultats per in tscher di da referenza, mabain valurs approximativas mesaunas che sa refereschan ad ina populaziun mesauna entaifer l'entira perioda d'observaziun. Per pudair furnir dapli resultats e quai cun l'exactadad statistica la pli gronda pussaivla sa basa quest artigel principalmain sin las datas cumuladas da las ES dal 2012 fin il 2016.

La ELRC è medemamain ina part dal sistem da dumbraziun dal pievel. Dapi l'onn 2014 vegn ella realisada mintga 5 onns. I sa tracta d'ina enquista da sondagi che vegn realisada cun almain 10 000 persunas a maun d'ina interrogaziun per telefon, suandada d'in questiuinari en scrit sin palpiri u online. Las persunas interrogadas fan part da la populaziun permanenta da 15 onns e dapli en chasadas privatas. La part «Lingua» da l'enquista cumpiglia pliras dumondas davart il diever da la lingua tut tenor il context sco er davart la frequenza da diever da las linguas.

La preschentaziun:
Dossier «Statistica dal rumantsch».

Dapli infurmaziuns:
chatta.ch/?hiid=20
www.chattà.ch